

LAVAL Filip

Archeologie tvrze v českých zemích. K počátkům středověkých opevněných sídel

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro archeologii

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

Praha 2013, 142 str.

Posudek vedoucího disertační práce

Projekt doktorské práce Filipa Lavala, nazvaný *Kostel a dvorec v kontextu středověkých sídelních aglomerací*, byl přijat v roce 2005. Navazoval na úspěšnou diplomovou práci o výzkumu v Čimicích u Prahy a směřoval k celkovému a do značné míry obecnému uchopení dané problematiky. V centru pozornosti měl být vztah sídla a kostela, a to s důrazem na předlokační aglomerace. Koncept projektu nebyl chápán jako neměnná danost a nebylo pochyb, že dojde k jeho úpravám. Výchozí nesnáze celého projektu byly zřejmé. Počátky opevněných sídel mladšího středověku sice patří k prvořadým medievistickým tématům, prameny k jejich studiu však zůstávají skromné a ani v uplynulých letech nijak podstatně nepříbyly.

Snaha Filipa Lavala vstoupit do zvoleného tématu a najít si svou vlastní cestu je jistě sympatická a zasluhuje uznání. Totéž platí o jeho snaze postihnout některé z důležitých evropských kapitol daného tématu a překročit těsný rámec českých zemí, do něhož se tak často a rádi uzavíráme. Kultivovaný text se nevyhýbá diskusním otázkám, diskusi přímo vyhledává, v diskusi však mnohde chybějí citační odkazy. Nebývá potom zřejmé, s kým autor vlastně diskutuje, kde se odmítaný názor objevuje, jakou má váhu v aktuálním diskursu.

Velkou pozornost Filip Laval věnuje terminologii. Zde by měly být důsledně rozlišeny dvě specifické kapitoly, totiž termíny středověkých písemných pramenů a naše v principu umělá terminologie. V prvním případě historická sémantika přibližuje důležité stránky středověké skutečnosti, ve druhém diskutujeme o termínech, které si vytvořila medievistika jako svůj vlastní poznávací nástroj. Pro první kapitolu najdeme v Evropě bohatou literaturu, u nás se jí soustavně zabýval jedině Josef Macek. Také u nás jsme si mohli uvědomit, že pokusy o prolnutí obou zmiňovaných kapitol nikam nevedou, principy středověké terminologie byly prostě odlišné od našich. Termín *motte* byl například zvolen jako termín umělý, který dnes pokrývá evropský jev v měřítku, v němž se ve středověku nikdy neuplatňoval. Také tento termín provázejí diskuse, v nichž se mj. střetávají zastánci

užšího a širšího chápání (tj. má-li jít jen o umělá či jakákoli návrší). Snaha o terminologickou korektnost je jistě úctyhodná, přínos často vleklých diskusí bývá ale skromný.

Značná část disertační práce Filipa Lavala vstupuje do aktuálních diskusí o počátcích pozemkové šlechty v českých zemích. Při tomto zaměření by bylo možná příhodnější soustředit nástin dané problematiky do jedné jediné kapitoly. Disertační práce se o dané problematice vyjadřuje opakovaně, ve formulačních variacích. U některých formulací neumím rozhodnout, jde-li o promyšlené vyjádření autorova názoru, nebo o jeho nepřesnost, či o moje vlastní chybné čtení textu. Na str. 15 a 16 se například říká, že kritériem šlechtictví bylo svobodné nakládání s dědičně drženým pozemkovým majetkem. (*Pozn.*: Majetek nebyl jediným předpokladem, další nezbytný předpoklad spočíval v náležitě urozeném původu). Argumenty předložené v nedávných diskusích prý „celkem jasně ukázaly“, že šlechta v tomto smyslu existovala už v raně středověkém období. (*Pozn.*: Spory řady generací se točí kolem otázky *Odkdy?*, kdy skončila subsistenční etapa malých dispersních majetků a odkdy lze hovořit o pozemkové šlechtě. O tom, že tento předěl předešel 13. stol. nebylo a není sporu. Sporná je situace v 11. a v první polovině 12. stol.) Dále se má zdát, že neplatí rovnice: vznik šlechty rovná se vznik tvrzí (či jiných soukromých fortifikací). (*Pozn.*: Co se zdá, je sen. Už několik generací medievistů tak či onak přijímá spojitost vzniku pozemkové šlechty s její teritorializací. Tento proces každopádně předběhl počátky hradů, tvrzí a dvorů mladšího středověku). Závěr konstatuje: „Příčiny vzniku soukromých opevnění je tedy třeba hledat jinde, než u počátků svobodné dědičné pozemkové držby“. Ponecháme-li pro tuto chvíli stranou právně historickou diskusi o *svobodné a dědičné pozemkové držbě*, dostaneme se k otázce *soukromých opevnění*. Palisáda byla ve středověkém (i časně novověkém) kontextu opevněním. Nechceme-li se ale propadnout do diskuse, která by byla stěžejně produktivní, můžeme zvolit nějaké obecnější označení (*curia*, dvorec, venkovské sídlo, atd.). Text předkládané disertační práce ale zůstává u naznačeného kontrastu. Na str. 28 například říká: *Ruku v ruce s počátky šlechtických hradů je nástup tvrzí s čistě archeologického pohledu nejstarší uchopitelný doklad pevné vazby osob (šlechtických?, se sociálně vyšším statutem) k pozemkům*. Hned potom se ale zabývá problematikou raně středověkých dvorců držených šlechtou.

Je pozoruhodné, že úvaha o typologii českých tvrzí zcela pominula typologii Petra Chotěbora, koncipovanou jako vědomý pendant hradní typologie Tomáše Durdíka. Chotěborova typologie patřila do téhož dobového kontextu a vycházela ze stejných principů. Nesnažila se však stát klíčem k sociální interpretaci.

Tématická šíře disertační práce Filipa Laval je značná a nebývale rozsáhlý je i její geografický rámec. Rozsáhlou pozornost věnuje sakrálním stavbám a významu jejich západních věží. Do obecné rozpravy jsou začleňovány konkrétní příklady, které by zasluhovaly důkladnější pozornost. Diskuse o těchto příkladech nebývá jednoznačná, interpretace vesměs dílčích poznatků příliš závisí na našich obecných konceptech. Aktuální poznávací kontext by ale neměl chybět. Podrobnější rozbor by např. byl žádoucí u Všerub na Plzeňsku, kde se mj. vytratila informace o již publikovaném archeologickém výzkumu v kostele sv. Martina. Rozbor problematiky Všerub chybí, a přitom právě o tuto lokalitu by se měla významně opírat teze o „hradních souvislostech románských kostelů“. Podobný názor ostatně kdysi zastával Martin Kolář, opustil ho Antonín Hejna, nyní přichází letmo formulovaný revival, který by měl mít dalekosáhlé důsledky.

Předkládanou prací prostupuje zájem o využití všech dostupných kategorií pramenů. U nás výjimečná pozornost se obrací ke svědectví slov, k terminologii středověkých písemných pramenů. Odtud vychází i teze o dobovém připodobnění románských kostelů se západní věží k soudobým hradům evropského západu.

Filip Laval vstoupil do spletité problematiky, jejíž ohraničení nebylo snadné. Zvolenou problematiku nemá smysl poznávat z hlediska jen jednoho oboru, pravděpodobnější řešení vyžadují komplexní pojetí dovolávající se všech relevantních kategorií pramenů. Leckde bych ale očekával poučenější a kritičtější přístup, a to i u samotné archeologie.

Filip Laval hned úvodem své disertační práce konstatoval, že chce vstoupit do aktuální medievistické diskuse. Nelze se proto divit, že jeho práce vyvolává diskusi.

*

Doporučuji, aby disertační práce Filipa Laval *Archeologie tvrze v českých zemích. K počátkům středověkých opevněných sídel* byla postoupena k příslušné obhajobě.

V Praze, 25. srpna 2013

prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.